

Sajtótanács-elemzés az ATV vörösiszap-katasztrófa hírközléséről

A Sajtótanácsunk ezúttal az ATV lelkes, de nem elfogult nézőinek pozíciójából, valamint a csatorna honlapjának olvasójaként azt a célt tűzte ki maga elé, hogy észrevételeinkkel és megfigyeléseink összegyűjtésével javítsuk a médium és a közönsége kapcsolatát. Elemzésünk öt pontra tagolódik. A pontok első felében részletezzük megfigyeléseink eredményét, a másodikban javaslatot teszünk arra, hogy mi a helyes. Ez az öt pont a médium szerepét, a katasztrófa hír közlésének lehetséges mechanizmusát, az átgondoltságot, a pontosságot és az objektivitást veszi célba. Megfigyelésünk a katasztrófa kezdetétől tart, egészen október 22-ig.

I. A médium pozíciója, szerepe

Hiányzott számunkra a katasztrófa kapcsán az ATV önmeghatározása, vagyis pusztán a hírek megfigyeléséből nem derül ki az a nagyon fontos dolog, hogy a katasztrófa kapcsán milyen szerepet vállal a médium. Ez egyébként minden bizonnyal más médiumra is megállapítható volna, legyen az kereskedelmi vagy közszolgálati.

Egy olyan katasztrófa helyzetben, mint amilyen a vörösiszap-katasztrófa volt, azt találtuk etikusnak, hogy az elsődlegesen felvállalandó szerep a károsultak megsegítése. Ez megnyilvánulhat adományozásban, adományok gyűjtésében, vagy akár a hivatalosan létrehozott kármentő alapok ingyenes hirdetésével, a közérdek képviselőjeként, s valamiféle ellenőrző funkcióként is, hogy a megfelelő felajánlások eljuttatnak-e a megfelelő helyre. Igények és segítségnyújtások feltérképezése, mediálása talán az egyik legfontosabb küldetése, önmeghatározása lehetne az ATV-nek.

Javaslatunk:

A szerep, mellyel a csatorna azonosulhatna a következő részletekre bontható:

- károsultak megsegítője
- tényfeltáró (szükségletek kiderítője)
- társadalmi nyugtalanságot csillapító
- társadalmi szolidaritást növelő

A fentiekén túlmenően oknyomozói (Mi volt a baleset oka? Ki a felelős?) szerepek is léteznek, azonban nem ártana egy értéksorrend. A szerepeket az idő előrehaladtával természetesen lehet váltogatni, akár az adott média-napirendi témákhoz illeszkedve.

II. Forгатókönyv

Fontosnak látjuk, hogy olyan kivételes esetekre, mint a katasztrófák, az ATV elkészítsen a maga számára egy forgatókönyvet, ami alapján a hírek sorrendiségét, valamint a beszélgetéseket megállapítja. Úgy tűnik ugyanis, hogy a hírérték szélsőséges esetben nem a hagyományos módon értelmezhető (pl. minél nagyobb a baj, annál jobb, annál előrébb kerül a hírekben).

Véleményünk szerint nem volt egy szilárd, statikus hírsorrendi rendszer, ami alapján egy meghatározott időszakban ugyanazon témában olvashattuk volna a cikkeket. Helyette logikai átgondolatlanság, a hírek strukturális szervezetlensége uralkodott, noha egy katasztrófában a megfigyelő precizitása és nyugodtsága, ha formailag is megnyilvánul, azt üzenheti a társadalomnak, hogy úrrá lehet lenni a bajokon.

Célszerűnek láttuk volna, hogy az ATV felállítson egy prioritási rendszert, ami alapján szervezheti a híreket. Természetesen tudjuk, hogy a katasztrófa kivételes helyzet a hírközlés számára, éppen ezért lenne fontos egy forgatókönyv, hogy különleges helyzetekben is legyen koncepció a hírközlésre.

Például a katasztrófavédelem vezetőjével nem október 8-án lett volna érdemes interjút közzéadni, hanem sokkal hamarabb, akár a katasztrófa napján, vagy az azt követő napon. A katasztrófa kitörésétől számítva ez négy napos késés, ami sok. Természetesen nem tudjuk, hogy a szerkesztők nem próbálták-e meg korábban szóra bírni a katasztrófavédelem valamely munkatársát.

Jónak láttuk volna, ha elsősorban az első híradások nem a katasztrófakárok felelősének keresésével foglalkoztak volna, hanem az előző pontban említett veszély elhárításával, majd másodikként segítségnyújtással, és csak harmadikként az okok keresésével, felelősök megtalálásával, s végül a politikai jellegű kérdésekkel.

A felelősök keresése elemi része a katasztrófában történtek elemzésének, így annak fontosságát nem vitatjuk. Annak módját viszont igen. Úgy látjuk, hogy a felelősök keresése célszerű, ám nem mindegy, hogy milyen módon, és mikor.

Sajtótanácsunk úgy vélekedik, hogy a felelősség keresése nem elsődleges jellegű, hanem csak másodlagos, harmadlagos. Éppen ezért fontos a tematizálásban ezt a végére hagyni. Amíg az események körülményei nem tisztázottak – sem jogilag, sem pedig a közbeszédben – addig kár felelősöket keresni, és a bünbakképzési igényeknek teret adni, ami ebben az esetben első körben a vállalat tulajdonosai ellen irányult.

Bizonyos értelemben a kormány az azonnali számonkéréssel saját hatékonyságának megjelenítésére törekedett. Már azzal is, ha ezt a törekvést csak kommentár nélkül közölte volna az ATV, akaratlanul is keretezte volna a katasztrófa kommunikációját, de ezt ráadásul még saját önkontroll híján (avagy ahogy korábban írtuk azért, mert nem rendelkezett katasztrófatudósítási forgatókönyvvel és értéksorrenddel) túlszárnyalta.

Az alábbi sorrendet javasoljuk egy katasztrófatudósítási forgatókönyv kidolgozásához, melyben természetesen bizonyos részek felcserélhetők, a súlypontok változtathatók az aktuális ügynek megfelelően, vagy akár egy-egy igen fontos interjúalany eléréséhez igazodva:

Javasolt sorrend:

Katasztrófa tényeinek minél pontosabb ismertetése → Veszély elhárításáról szóló beszámoló
→ Segítségnyújtás lehetősége → Tudományos magyarázatok keresése → Felelősök keresése

III. A szakmaiság

Egy adott témában a megfelelő szakemberek megtalálása sürgős feladattá válik. Alkotmányjogi témában alkotmányjogászt, kémiai témában vegyészt, egészségügyi témában szakorvost és így tovább, a szakterületektől semmiképpen sem eltérve, összemosva azokat. Utalunk itt arra, hogy Kálmán Olga gyakran tett fel az adott szakemberek számára nem szakmai kérdést, ami a helyzet drámaiságából eredt, és emberileg teljesen érthető. A katasztrófa éppen attól katasztrófa, hogy mindent szétzilál, így a médiát is, és mindenféle kérdések tornyosulhatnak fel az újságíróban, és a nézőben egyaránt. Ugyanakkor az üzemszerűség és fegyelmezettség mielőbbi helyreállításának olyan üzenete is van, hogy uraljuk a helyzetet, ez pedig kívánatos üzenet, a nézőknek katasztrófa esetén éppen erre van szükségük.

A professzionalitás problémája látványossá vált azokban az interjúkban, ahol a meghívottak nem olyan kérdéseket kaptak, amely a szakterületükhöz illeszkedett. Ezekből a nézők azt a következtetést vonhatták le, hogy a szakértők is megérik a pénzüket, nem értenek semmihez stb., holott valójában a kérdések nem voltak célzottak. (példának említhetnék a Zacher Gáborral készült interjút.) Ez alapvetően azért baj, mert egy adott szakembernek csak egy adott témában van szakmai kompetenciája, és másban lehet, hogy kevesebb, vagy nincs, ami a hírközlés szempontjából irreleváns. Az irreleváns hírek közlése pedig a médium színvonalának csökkenésével is jár. Ráadásul, ha a néző felületesen szemléli a beszélgetést, nem támad olyan érzése, hogy a szakértő korrekt, és nem nyújtózkodik túl a takaróján, hanem hogy gyakorlatilag nem ért semmihez, éppen olyan laikus, mint az átlagember. Laikussá a riporter teszi a szakértőt, ha nem tudja miben kompetens, és a hatás megint bizonytalanságfokozó, tehetetlenséget reprezentáló, és így kétségbeejtő is lesz.

Ezzel kapcsolatban azt látjuk a háttérben, hogy a riporter túlzottan átfogó tudást kíván a nézői számára közölni a műsorában. Ez az átfogó módszer a részletesség rovására megy. Éppen ezért látjuk fontosnak, hogy a szakmaiságra vonatkozó témaköröket, illetve az általános, alapvető hírközlésre irányuló műsorokat differenciálják, amivel növelhető mindkét műfaj színvonala, árnyaltsága, letisztultsága, ami kívánatos cél egy országos nézettségű, színvonalas médium számára.

Mi is gondolkodtunk a megoldáson, és arra jutottunk, hogy célszerű volna, ha a műsorvezető minden egyes meghívottal eltölt legalább tíz percet, s csak ez után ülnek a kamera elé. 5-10 perc már elegendő volna a beszélgetés határainak kijelöléséhez, és ennek révén megakadályozható lenne, hogy a szakértő laikussá váljon. Ennyit valószínűleg megér egy professzionálisabb megjelenés.

Ez a tanács más esetben is hasznos volna, de katasztrófatudósítások esetén derül ki, hogy különösen fontos. A gyakorlat sajnos az, hogy egyre többször nem is a riportot készítő veszi fel a kapcsolatot a meghívott vendéggel, és a kapcsolatfelvevő, valamint a meghívott közti egyeztetések már át sem adódnak a riporter számára (csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a felületesség a szakértő szemében is rontja a média presztízsét, ami miatt legközelebb talán már a meghívást sem fogadja el).

Legalább ugyanilyen fontos, hogy ne csak a műsorvezető és a megkérdezett között alakuljon ki párbeszéd, hanem a meghívottak között is. Nem tudjuk, hogy az ATV szándékosan mellőzte-e a több résztvevős beszélgetést, de ezúttal az idő dimenziójában váltak ellentmondásossá a beszámolók (pl. a Greenpeace értékelése a vörösiszapról, és ezzel szemben az akadémia földtani intézetének kutatási beszámolója). Az ellentmondások elvarratlanok maradtak. Később pl. jogi vonatkozású témákban hiányoltuk a vélemények ütköztetését, holott ezekben a vitákban a média klasszikus moderátori szereplőként jelenhetett volna meg.

Javaslatunk: Ne próbáljon mindent megválaszoltatni (vagy maga megválaszolni) a riporter, hagyatkozzon csak egy-egy témára, mindig arra, amiben a meghívott kompetens, ennek pedig járjon jobban utána, legalább egy szereplést megelőző beszélgetéssel.

Nézőként hálásak volnánk, ha készülne menet közben egy átfogóbb, komplexebb film is a vörösiszap katasztrófáról. Egy ilyen dokumentumfilmet persze évekkel később is össze lehet vágni, de már menet közben is ráállítható egy-két alkotó.

IV. Kiegyensúlyozottság

Amellett, hogy tiszteletben tartjuk az ATV politikai preferenciáját, a mi Sajtótanácsunk nézői azt igényelték volna inkább, ha kiegyensúlyozottságra törekvést találtak volna abban a kérdésben, hogy vajon a katasztrófát okozó vállalat államosítható-e vagy sem, mennyire indokolható vagy nem indokolható egy ilyen lépés, és a kormány intézkedései miként is értelmezhetők. Szélesebb dimenzióban is vizsgálhatta volna a kérdést az ATV (pl. más országokban, teljesen más természetű katasztrófáknál milyen módon viselkedtek az államok). Egy ilyen körképbe ágyazva a Gyurcsány-cikk az „autójavítók államosításáról”, melyben kritizálta a kormány lépéseit, árnyaltabb híradássá válhat.

Javaslat: Az államosítás kérdése nagyon fontos, amire nyugodtan építhetne az ATV, hiszen sok embert érintő társadalmi vitát lehetne folytatni a témakörben. A kérdés feldolgozatlanul áll Magyarország előtt, és az ATV nézőiként volna egy ilyen érdeklődés a Sajtótanács tagjaiban. Az ATV, ha több figyelmet fordít a témának, előmozdítaná a közös gondolkodást, a társadalmi közbeszéd tematizálását. Természetesen nem tartható napirenden egy téma akkor, ha a társadalom már más hírek felé fordul, de a társadalmi hasznosság abból származhatna, ha egyes esetek feldolgozásában általánosabb konszenzus is kialakulhatna, általánosabb kérdésekről.

V. Vélemény-eltolódás a katasztrófa emberi mulasztás állításának témájában

Megszámoltuk, hogy a vizsgált időpontban hány esetben kommunikáltak emberi mulasztásként a katasztrófát, és hány esetben adtak helyt annak a megnyilvánulásnak, amely szerint nem emberi mulasztás okozta a katasztrófát.

Az államosítás kérdésére adott válaszok számában az arány túlzottan eltolódott a *felelősségre vonás helyeslése* felé. Ez önmagában még nem baj, ám az, hogy ki a felelős a történetekért – ha egyáltalán van felelős –, illetve az, hogy milyen állást foglal az ATV, talán elhamarkodott volt. Később maga a csatorna – egyébként elismerésre méltó módon – képes volt a saját sztoriján módosítani, és a bűnbakképzést nem táplálni, de a vizsgált időszakban majd kétszerannyi volt a felelősség sugalmazása, mint az ártatlanság vélelme melletti megnyilvánulás.

Megfigyeltük, hogy milyen arányban ad helyet az ATV az ellenzéki véleményeknek. Ezek a vélemények nem feltétlenül csak a *kormánypártiság-ellenzékiség* dimenzióban engedik következtetni az olvasót - helyesen vagy helytelenül – az ATV értékeiről, hanem a médium kiegyensúlyozottságáról, objektivitásáról is tájékoztatást ad. Ebben az ATV kétharmad kormány, egyharmad ellenzék megszólalási lehetőséget adott.

Javaslatunk: A felelősség keresésben nem árt egy kis óvatosság.